

odломак о огледалу

Ovidije, Frojd

Jovica Aćin

Prema »humanističkoj« struci u psihanalizi, za Narcisa bi, ponad izvora, bolje bilo da je pio vodu nego što se ogledao.

Opet bih da se vratimo Ovidiju (u njegovom spevu *Metamorphoses*), u nečemu dragocenom, iako »divljem«, »hirovitom« prethodniku one psihanalize koja ne haje za civilizacijske terapije i poznaje kobi želje u spekularnim vrtoglavicama. Dovitljivi pesnik, ravnajući se prema potrebama jednoga znanja koje će tek stolećima kasnije biti zasnovano, gotovo se povinjući tom budućem psihanalitičkom znanju, umešno prekraja, naoko u sitincama, izvornu mitsku povest. Svojom pripovedačkom izvedbom epizode o Narcisu, u doslugu s unutrašnjim zadovoljstvom, on zapravo priređuje, prilagodava i čini pristupačnjom gradu koja će biti neophodna za razrastanje Frojdove koncepcije narcisizma. Štaviše, pitanje je da li bi bez ovidijevskog Narcisa bio uopšte mogućan frojdovski projekt narcisizma. Ovidije nešto zaboravlja. Ili bar kao da previda, kako su utvrđili mitolozi, da se Narcis, nagnut nad šumskim zdencem, prema mitu, ne prepoznaže u tečnoj slici koju mu, zatezenog, uzvraca ljeskanje vodene površi pod suncem prosinulim među hrastovim lišćem. Onaj za kojim žudi nije, dakle, on sam, nije njegovo. Ja pretočeno u lik koji želi i sve se većma, u sve tišoj i nepovratnijoj sumnji, njime zanositi. Slika koju vidi, u čijoj je prirodi da bude slična, svojom sličnošću ipak ne upućuje ni na koga. Ali, zašto se onda Narcis u nju zahvaljuje, u sliku koja niti plove niti tone, pa ipak uči o nekom bezdanu? Mesto vidljivog u grčkoj mitologiji je dominantno, i izraz je izuzetnog značaja koji su oku, gledanju, slikama, reprezentativnom prisustvu, čak i u svakodnevnom, običnom životu, zdržujući profano i sveto, pripisivali Grci. I otuda je za Narcisa slika bila privlačna, kao i svaka slika koja privlači prazninom samom, smrću. Pouka mita je, u tom horizontu, da se ne valja predavati općenjenosti slikama, jer one ne samo što varaju – kako je razglasavao Plotin – nego nas zaposedaju i bezumnom ljubavi. Želji koja se rađa potrebno je odstojanje da ne bi neposredno bila utoljena. Ovidije je poznavao to »predavanje bez predavanja«. Umire li Narcis? Jedva, jer mitsko u ovome mitu jeste da smrt tek prisutna preko vode kao reflektujućeg tela, zahvaljujući ogledalu i njegovoj igri opcaravanja, prisutna je a da nije imenovana. Narcis se same preobražava u sliku, rastapa se i gubi ono što ionako nema. On je predodređen da umre a da još nije ni počeo da živi. To je lomna smrt o kojoj je govorio psihanalitičar Serž Lekler (Serge Leclaire). I lomni mit, mit o lomnosti, krhkosti jedne još neuobičene svesti pred nesvesnim čija vidljivost u gorskom ogledalu zasenjuje poput božanstva (Narcis je i dete i bog). To nesvesno ne govorii, već svetluca iz Narcisovog ogledala, ogledala jednog mita koji, kao i ostali, skriva znanje o beskrajnoj igri zagonetanja i odgonetanja, »labirintu egzegeze«.

No, nešto se o odlikama suzdržanog govora nesvesnog u priči o Narcisu ipak može reći, polazeći od uloge koju u njoj igra nimfa Eho. Nimfa voli Narcisa, ali mu ne dopušta da je on i vidi. Ona je glas bez tela, osuden da neprekidno ponavlja poslednju reč. Narcisov sastanak s njom može da bude samo partija čutanja, ili razgovora koji razgovara sam sa sobom (tako, pak, Niče dramatski zamišlja edipovsku ili dionisku figuru poslednjeg filozofa). Čas iz jezika, koji ona drži Narcisu, svodi se na ritmičku i rimujuću, mimetičku aliteraciju. Jedino tako progovara Narcisova nesvesnost, u Ovidijevoj verziji, kao preokrenuta zabrana kojom mit počinje: propisano je da on ne vidi sebe. Kršenje zabrane, čemu slobodnim pesničkim gestom stremi Ovidije, odziva se u nesvesnom, i ono što Narcis čuje samo je ono što je on već rekao. Nema drugog, svaka je reč dvojnička. Tu govor nesvesnog nije dijaloski, nego je dioniski hot (s ulogom semiotičkog bezmerja koju mu pridaže Ničeovo tumačenje, a o čijim izvođenjima je Frojd bio u prilici da povede računa). Jezički oblik apsolutnog prekršaja apsolutne zabrane, kakav zatičemo sada u priči o Narcisu, može da bude samo *eho*: put Narcisa iz *Metamorfoza*, reč voli samu sebe, podražava sebi u tragičnom nedijalogu preobraženom u cvet, jedinstveni Narcisov retorički cvet koji podvostručava. Videći ono što ne bi smeo da vidi, Narcis otkriva za nas i ogledalo na kojem ništa ne može da bude dovoljno razgovetno, jer prikazuje nevidljivo, kao vidljivo. To je i obeležje romantizma (posle Grka, prvog velikog prevrata u ideji o književnosti), i pisac se takvim pokazuje u svom pisanju, pesnik u svojoj pesmi, »Svi pesnici su Narcisi«, čitamo kod Fridriha Šlegela (Friedrich Schlegel), ali samo kada u pesmi koju stvara ne prepozna sebe, kada se odriče, kada ga zanosi praznina, smrt, kada preobražava svoj život da bi, na kraju, mogao da u pesničkom stvaranju otelovi čistu, apsolutnu subjektivnost. Zato nema šanse da se ikada u potpunosti ostvari romantički program (poezija kao apsolutna subjektivnost), budući da bi Narcis, kako je nagoveštavao Pol Valeri, morao da se oslobođi onoga što on ne poseduje umirući za sobom, te čiste subjektivnosti, toga što je ništa bez drugog, kao što je glas bez tela koji utihnujući sebe ponavlja jedino *eho*, nesrećna nimfa.

Gоворити о Narcisu danas a ne osvrnuti se bar letimično na Frojdov *Uvod u narcisizam*, značilo bi izneveriti očekivanja poznavalaca. Počev od paradoksne logike želje, ona i zasluzuju da budu izneverena. Ali ista logika radije će to neverstvo upisati na račun Frojdovog rada, na stranu čitanog pre negoli čitanja. Nije li, konačno, i Frojd čitao Ovidija! Ovidijeva verzija mita išla je naruku Frojdovoj koncepciji. Poznato je da prema toj koncepciji, koja donekle dopunjava i ispravlja utvrđenu edipovsku, trougaonu strukturu želje i njenog kretanja, postoje dve usmerenosti želje kao takve: odricanje od sebe, potpuno ili delimično, da bi se okenulo drugome kao želenom predmetu i, zatim, posvećivanje jedino sebi, sebe samo uzimati kao pred-

met želje. Prva je objektna, osiromašujuća, a druga – narcisovska, obogaćujuća želja. Kod Ovidija, Narcis se prepoznaće u slici i zaljubljuje u sebe. Ne prepoznavši se, njegova želja ne bi, u Frojdovom smislu, ni bila narcisovska. Ali kao što Ovidije fantazmatski prepravlja mitski izvornik, tako i Frojd, sa svoje strane, nešto »zaboravlja«. U pitanju je »zaborav«, kao, između ostalih, uočila Rene Žirar (Rene Girard), da razlika između dve želje ne mora da bude suštinska, da je doista reč o dve nepostojane orientacije i da se razlika tiče jedino sposobnosti nežije želje za izvesnu neobičnu, po učincima i mestu u ljudskoj povesti i individualnom životu, ali i zato možda staru, igru prerušavanja.

Narcisovska želja maltene metafizički privlači, misli Frojd. Ta »metafiza« je za Frojda stvarna jer je upravo on njen plen. Psihanalitička teorija narcisizma pretvara se u tekst romana čiji je skriveni junak upravo sam njen autor. U celom tekstu *Uvoda* moguće je, naime, prepozнатi niz tragova Frojda – plena, žrtve u mrežama narcisovske želje. (Roman u psihanalizi nije, ukratko, samo romansirati sopstvenu psihičku situaciju, prema Frojdovim zapisu u *porodičnom romanu neurotičara*, nego i zaključujući o nečemu kada smo u to već upali kao u klopku, te, podjednako, zaključujući i zato što zaključujemo padati u klopku; u središtu teorije gajiti fikciju istinitiju od same teorije!) Tu želju, simptomatično je, psihanalitičar pripisuje pre svega ženi, neizbežno videći u njoj ono večno i tajanstveno žensko koje, tako, kao izvesna mistifikacija sazdana na navodnoj nedostupnosti i nedokudljivoj omamljivosti žene, pripada Frojdovoj ličnoj mitologiji, pa i psihanalitičkoj i nasledenoj mitološkoj predaji toga doba. U svakom slučaju, Frojdovoj mitologiji žene duguje svoje poreklo i njegov opis narcisovske želje. Žena zavodi, budući da jeste i prikazuje se, u obliju »večno ženskog«, kao samodovoljna, s *libidom* koji crpi jedino iz sebe. Jedino nadodređeno delovanje psihanalitičarevog ličnog odnosa prema ženi može da bude početno objašnjenje za očite neodlučnosti na bitnim tačkama u Frojdovom radu, neodlučnosti koje nam omogućavaju da prepoznamo ono što autor krije od sebe: mogućnost da homogeni i samorodna moć neke želje nije u bitnome različita od heterogenosti i krhkosti druge, da je sva razlika između zadovoljivosti pomoći nedodržljivosti i zavedenosti zbog dobrovoljnog ili nedobrovoljnog odricanja od sebe, to jest između narcisovske i objektalne želje, zapravo utvara dve taktike jedne želje, čija je jedinstvena strategija – obezbediti da budemo željeni i u očima onoga koji nas želi dobijemo toliko neophodnu podršku našoj »samodovoljnosti«.

Uvod u narcisizam kao okolišna psihanaliza ogledala i njegovih učinaka istovremeno je deo ogledala u kojem se Frojd ogleda, ni on se ne prepoznavši kao što se ni Narcis iz izvorne mitske povesti nije prepoznao. Svakome davo za ledima drži drugo ogledalo. Recimo, čitajući Ovidija, Frojd je prizvao jedan spekulativni prizor Narcisovog samoprepoznavanja, te »samozaljubljenosti«, ali će tek Frojdovo neprepoznavanje u tom prizoru, kroz poetsku igru prerušavanja stvarnog odnosa, još jači posvedočiti moć »samozaljubljenosti«, spekularnost spekulacije. Tekst se ogleda u tekstu, jedan drugome ispisujući beline. I to je bio učinak ogledala ili sanjarja želje o narcisnosti kao neosvojivom, čistom i savršenom stanju individualnog Ja, lovca kojem tobože nisu potrebni drugi, te ih lovi zahvaljujući toj iluziji (da mu kao nisu potrebni). Da, i Frojdov govor o narcisizmu negde u sebi neutrano potvrđuje da Narcis pripada dvosmislenom jatu Dionisovih lovaca... Recimo da je, čitajući Frojda, Ovidije pisao:

Koliko puta zaludne poljupce dade tom varljivom izvoru! Koliko puta u nj uroni svoje ruke ne mogav išta da takne! Šta vidi? Ne pozna to, ali ono što vidi ispija ga; ista zabluda obmanjuje i naslađuje njegove oči. Drago, lakoverno dete, zašto se uzalud mučiš, zašto uzalud pokušavaš dotaći nestalnu sliku? Što tražiš, ne postoji; što voliš, okreni se i iščeznuće. Utvara pred tobom samo je toj odblesak; bez postojanosti u sebi, došla je i ostaje s tobom; s tobom će i otići, budeš li mogao poći...

... ležeći na gustoj travi, Narcis motri zavodljivu sliku nezasitim pogledom, premire – žrtva sopstvenih očiju.

slobodan boduljic, skulptura